

הליכות עם ישראל

הרב רצון ערוסי

כשרות לעדות של מהמר בקזינו ואופן הזרתו בתשובה

שאלה

האם המהמר בקזינו כשר לעדות? האם הוא צריך לחזור בתשובה? ואם כן - כיצד? ומעשה שהיה כך היה. עורך חופה חיפש אחר עדים כשרים לצורך הקידושין ושטר הכתובה. הוא ביקש בני אדם דתיים, שאינם קרובים זה לזה, ולא לאחד מבני הזוג. ואכן הובאו בפניו שני בני אדם שהם מתפללים יום יום, שומרים שבת וכשרות, והם אינם קרובים. החופה והקידושין נערכו כדת וכהלכה, ולבני הזוג הייתה אורה ושמחה וששון ויקר. לימים התוודה אחד העדים בפני ידידו החתן, שב"ה הוא נגמל מן ההרגל הרע שהיה לו, שהיה נוהג להמר במשחקי כסף בקזינו. אלא שאותו אדם שמע שהמהמר בקזינו פסול לעדות, ולפיכך הוא חושש שמא הקידושין של ידידו בטלים, ושטר הכתובה נפסל. הוא אף הוסיף שהוא שמע שהמהמר בקזינו נכשל לא אחת בעבירת גזל, והוא רוצה לחזור בתשובה, אך אינו יודע כיצד. החתן היה נסער, כששמע שיש חשש שהקידושין שקידש את אשתו, לפני כשנה, אינם קידושין, ולא זו בלבד אלא שהיא כבר הספיקה ללדת את ילדם הבכור. הוא הלך בבהילות אל הרב שערך לו את החו"ק, בשאלה כדת מה לעשות, לאור העובדה שחברו ששימש כעד היה מהמר בעת החופה והקידושין. כמו כן שאל החתן את הרב כיצד אותו מהמר יכול לחזור בתשובה שלמה.

תשובה

שנינו במשנה (סנהדרין פ"ג מ"ג):

אלו הן הפסולין [לעדות מחמת עבירה], המשחק בקוביה, והמלוה ברבית, ומפריחי יונים, וסוחרי שביעית. אמר ר' שמעון, מתחילה לא היו קורין אותן אלא אוספי שביעית. משרבו האנסין חזרו לקרותם סוחרי שביעית. אמר ר' יהודה, אמת? בזמן שאין לו אומנות, אלא היא. אבל יש לו אומנות, שלא היא, הרי זה כשר.

ובתוספתא (סנהדרין פ"ה ה"ב) שנינו:

המשחק בקוביא זה המשחק בטיפסים. אחד המשחק בטיפסים, ואחד המשחק בקליפי אגוזים, ובקליפי רימונים, לעולם אין יכול לחזור בו, עד שיקבל שישבר את פסיפסיו, ויחזור בו חזרה גמורה... ובכולן היה ר' יהודה אומר בזמן שיש להם אומנות אחרת, הרי אילו פסולין וחזרו בהן, הרי אלו כשרים. וחכמים אומרים בזמן

שיש להם אומנות אחרת, הרי אילו פסולין. במה דברים אמורין בקידוש החודש ובעיבור החודש, בדיני ממונות ובדיני נפשות. אבל עדות שהאשה כשרה לה הרי הן כשרין לה.

ובמשנה (ראש השנה פ"א מ"ח) שנינו:

ואלו הן הפסולים [לעדות] המשחק בקוביא, והמלוה ברבית, ומפריחי יונים. וסוחרי שביעית, ועבדים. זה הכלל כל עדות שאין האשה כשרה לה, אף הן אינן כשרים לה.

יוצא אפוא שהמשחק בקובייה פסול לעדות. והמשחק בקובייה אופנים שונים לו: בטיפסים, בקליפי אגוזים או בקליפי רימונים. משחקים אלה כרוכים בעבירה, עבירה שגורמת לפסול לעדות את העובר עליה. נקבעה דרך חזרה בתשובה של העובר עבירה זו, אלא שבשלב זה אין אנו יודעים מה טיבה של העבירה. לדעת ר' יהודה במשנה, סנהדרין, שם, המשחק בקובייה פסול לעד, רק אם אין לו אומנות זולת המשחק בהימורים, אבל אם יש לו אומנות אחרת זולת המשחק בקלפים, המשחק בקובייה כשר לעדות. ואומנם בירושלמי (ר"ה פ"א ה"ט) רק הסבירו בעקבות התוספתא:

אלו הם הפסולין, המשחק בקוביא זה המשחק בפסיפסין. אחד המשחק בפסיפסין ואחד המשחק בקליפי אגוזים ורימונים. מאימתי מקבלין אותו משישבור את פסיפסיו ויבדק ויחזור בו חזרה גמורה.

וחזרו על כך בירושלמי (סנהדרין, פ"ג ה"ו) מבלי שנגעו בטיב האיסור של המשחק בקובייה, וטיב הפסול שלו לעדות. לעומת זאת, בבבלי (ר"ה כב ע"א) התייחסו לדברי המשנה בר"ה: 'זה הכלל, כל עדות שאין האשה כשרה לה, אף הן אינן כשרין לה'. ופירש רש"י על אתר:

הא אשה כשרה לה, כגון להעיד על מיתת אדם להשיא את אשתו, ועל סוטה שנטמאת בסתירה, שלא תשתה.

ובעקבות דיוק זה אמר רב אשי בגמרא שם: 'זאת אומרת גזלן דדבריהם, כשרין לעדות אשה'. ופירש רש"י:

לעדות אשה, להתירה להינשא. ודוקא **גזלן דדבריהם**. אבל גזלן דאורייתא דחצוף לעבור בפרהסיא לא הכשירו חכמים לעדות אשה. ואע"פ שהכשירו את העבד ואת האשה דפסולי דאורייתא.

מדברי רש"י למדנו שהמשחק בקובייה פסול לעדות מדרבנן, משום שהוא עובר על איסור גזל מדרבנן. הרי גזלן מדאורייתא לא האמינו לו להתיר אישה עגונה בגלל חוצפתו. לעומתו גזלן מדרבנן, כמו המשחק בקובייה - כשירה עדותו להתיר אישה עגונה לבעלה. ואף שאישה ועבד פסולים מן התורה לעדות - כשירה עדות אישה להתיר אישה עגונה. הסיבה לכך היא שהאישה פסולה לעדות לא משום שהיא חלילה חצופה או בלתי אמינה, או בלתי נבונה, אלא בגלל טעם אחר: כדי שתתייחד לייעודה, והוא 'כל כבודה בת מלך פנימה', ולא תזניח ייעוד זה ע"י שתשתתף במערכות השלטון והמשפט.

ועדיין, אין אנו יודעים מדוע המשחק בקובייה הוא גזלן מדרבנן. בבבלי (סנהדרין כד ע"ב) ביררו עניין זה:

משחק בקוביא, מאי קא עביד? אמר רמי בר חמא, משום דהוה אסמכתא, ואסמכתא לא קניא. רב ששת אמר כל כי האי גוונא לא אסמכתא היא¹ לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם. מאי בינייהו דגמר אומנותא אחרייתי, (ותנן), דתנן, א"ר יהודה, אימתי בזמן שאין להן אומנות אלא הוא. אבל יש להן אומנות שלא הוא כשרים. אלמא טעמא דמתניתין משום יישובו של עולם הוא...

ופירש רש"י:

אסמכתא, היינו דבר דאינו נותן לו מדעתו. אלא סומך על דבר שאינו. דסבור שהוא יכול לנצח. ופעמים שמנצחין אותו. לא קניא, והוה ליה כעין גזילה בידו.

ועדיין הדברים טעונים יותר ביאור. וביאור זה נמצא בר"ח, שם:

משחק בקוביא מאי עבד דמיפסל בה, אמר רמי בר חמא, משום דהוה אסמכתא. פירוש, אלו הן המשחקין, מתנין תנאי ביניהו, אם אנצחך תן לי כך וכך. ואם תנצחני אתן לך כך וכך. כי האי גוונא אסמכתא היא, ולא קניא. והמעות שנוטלין זה מזה גזילה היא. שנמצאה כגולנין. לפיכך הן פסולין.

וכך פירש ה'ערוך', ערך 'קביא'. הנה כי כן, המשחקים בקובייה משחקים על בסיס כספי, כלומר כל המנצח זוכה בכספו של חברו. וכל המתכוון רק לנצח ולא להפסיד, כשהוא מפסיד אינו מקנה כספו למנצח בגמירות דעת גמורה, ולכן המנצח הוא גזלן מדרבנן.

ועדיין צריכים אנו למודעי, מדוע כשהם מתחרים מי ינצח על בסיס כספי, הכסף שזוכה בו המנצח הוא גזל מדרבנן. והתשובה לכך היא כי הניצחון אינו תלוי בכישרון המנצח, אלא במה שקרוי בפי ההמון **מזל**. הרי יש בקובייה שישה צדדים, בצד אחד נקודה אחת, בצד הנגדי שש נקודות. בצד האחד שלוש נקודות ובצד הנגדי ארבע. בצד האחד חמש נקודות ובצד הנגדי שתי נקודות. המתחרים מטילים את הקובייה, וזה שמצליח שהקובייה תנוח כשעליה מרב הנקודות, הוא המנצח. דבר זה מקרי בהחלט. ומכיוון שאין אדם משלים עם רוע מזלו על שהפסיד, כספו שעבר לזולתו הוא גזל מדרבנן.

לפי סברה זו, רש"י ותוספות² הואיל והם גורסים בדברי רב ששת מילים אלו, יוצא שהוא חולק על רמי בר חמא, וסובר שאין זו אסמכתא. והסביר רש"י, שם, שדווקא מכיוון שאין הדבר תלוי ביכולתו, רק **במזלו**, המפסיד משלים עם הפסדו, ולכן לדעת רב ששת אין במשחק קובייה 'אסמכתא', כלומר אין בו גזל מדרבנן, אבל פסולו הוא **משום שאינו עוסק ביישובו של עולם**. אולם ר"ח והרמב"ם, שאינם גורסים דברים אלו בדברי רב ששת, הם בדעה שרב ששת, גם בלי הפסול של 'אסמכתא', גורס שהמשחק בקובייה פסול, **מכיוון שהוא אינו עוסק ביישובו של עולם**. והר"י בתוספות שם ביאר, בעקבות רש"י, אימתי אין חיסרון 'אסמכתא' במשחק בקובייה:

1. בהגהות הגר"א, אות א, על הגמרא, שם, כתב שהרמב"ם לא גרס מילים אלו, שכל כי האי גוונא לא אסמכתא היא. ובאמת שר"ח, שם, לא גרס מילים אלו.
2. תוספות, סנהדרין כד ע"ב, ד"ה כל כי האי גוונא לאו אסמכתא.

דווקא כשמעות שניהם על פי הדף. לפי שהדף והמקום קנוי לאותו שירויה. כדי לקנות המעות אשר עליו. אבל המשחקים באמנה, אפילו הקנו, לא מהני. אם לא הקנו בב"ד חשוב.

והתוספות³ כתבו שכל העדים הפסולים שנזכרו במשנה הם מדרבנן, שאפילו המלווה בריבית, הוא רק בריבית שאינה קצוצה. ולדבריהם, המשחק בקובייה למ"ד שאסמכתא היא, ולא קניא, הפיסול הוא רק מדרבנן. ולמ"ד משום יישובו של עולם, פשיטא דאינו אלא מדרבנן. וכן כתבו בתוספות (ר"ה כב ע"א ד"ה אלו הן הפסולים) והסבירו:

המשחק בקובייה למ"ד בפרק זה בורר (סנהדרין דף כד:): לפי שאין עוסקין ביישובו של עולם, ניחא [שהפסול הוא רק מדרבנן]. ולמ"ד נמי משום הויה אסמכתא, **אין נחשב גזלן בעיני, כיון דמדעתו נותן.**

והנה הרי"ף, על הסוגיה בסנהדרין⁴ הביא רק את טעמו של רב ששת, לפיה הפיסול של המשחק בקובייה הוא מהטעם שאינו עוסק ביישובו של עולם. ומשמע שהוא בדעה שאין במשחק בקובייה משום אסמכתא. וכן פסק הרא"ש⁵, אולם הרמב"ם בפירוש המשניות (סנהדרין פ"ג מ"ג) כתב:

המשחק בקובייה, והוא המשחק בנרד [משחק שש בש] וסטרנג [משחק שחמט], וכיוצא בהם. בתנאי שישלם כסף מי שיעשה כך או לא יעשה כך. בהתאם לשיטת אותו המשחק. ונאסר זה מפני שהוא מתעסק בעסק שאין בו תועלת לישוב העולם. ויסוד הוא בתורתנו, שאין ראוי לאדם להעסיק את עצמו בעולם הזה, אלא באחד משני דברים או בחכמה להשלים בה את עצמו, או בעסק שיועיל לו בקיום העולם כגון אומנות או מסחר. וראוי למעט בזה ולהרבות בראשון, כמו שאמרו, הוי מעט עסק ועסוק בתורה. ואחזור לענין ההלכה.

ולכאורה אין לזה כל קשר לדין גזל. אבל הרמב"ם (הל' עדות ה"ט-ה"י) מנה פסולים לעדות מדרבנן משום גזל מדבריהם, ובכללם מנה את המשחק בקובייה, וזו לשונו: וכן המשחק בקובייה. והוא שלא תהיה לו אומנות אלא היא. הואיל ואינו עוסק בישוב העולם, הרי זה בחזקת שאוכל מן הקובייה שהיא **אבק גזל**. ולא בקובייה בלבד אמור, אלא אפילו בקלפי אגוזים וקלפי רמונים.

כלומר הפיסול לעדות של זה המשחק בקובייה, ואין לו שום אומנות אחרת, הוא משום שחזקתו שהוא מתפרנס ממשחק הקובייה שיש בה אבק גזל. ומדוע יש במשחק קובייה אבק גזל? אין זאת אלא בשל ה'אסמכתא'.

ועדיין צריכים אנו להוכיח שהחשש לגזל במשחק הקובייה הוא בגלל פגם האסמכתא. הרמב"ם (הל' גזילה ואבידה פ"ו הל' ז-יט) כתב:

דברים הרבה אסרו חכמים משום גזל, והעובר עליהם הרי זה גזלן מדבריהם. כגון: מפריחי יונים והמשחקין בקובייה. מפריחי יונים, כיצד? לא יפריח אדם יונים בתוך

3. תוספות, סנהדרין שם, ד"ה ואלו הן הפסולין.
4. רי"ף, דף ד ע"ב, לפי דפי הרי"ף.
5. רא"ש, סנהדרין, פ"ג ס' ז.

היישוב, שהרי לוקח ממון אחרים שלא כדין. מפני שמשלח זכר ויביא נקבה משובך אחר, או נקבה ותביא זכר... המשחקין בקוביה כיצד? אלו בעצים או בצרורות או בעצמות וכיוצא בהן. ועושין תנאי ביניהן שכל הנוצח את חברו באותו השחוק יקח ממנו כך וכך. הרי זה גזל מדבריהם. אע"פ שברצון הבעלים לקח. הואיל ולקח ממון חברו בחנם, דרך שחוק והתל, הרי זה גזל...

הרואה יראה שהחשש גזל במפריחי יונים הוא שיש חשש לגזל יונים של אחרים. והחשש בגזל במשחק בקובייה שהוא לוקח ממון המתחרה עימו בחינם, אע"פ שהדבר נעשה ברצונו, אבל כיוון שהדבר נעשה ע"י 'שחוק והתל', חוששים שמא רצונו אינו אמיתי. ראייה לכך ממה שהרמב"ם (שם הי"א) כתב:

המשחק בקוביה עם הגוי, אין בו משום אסור גזל. אבל יש בו משום עסק בדברים בטלים. שאין ראוי לאדם לעסוק כל ימיו אלא בדברי תורה וביישובו של עולם. והדבר תמוה, מדוע התירו לשחק בקובייה עם גוי? והרי הלכה היא שגזל גוי אסור מן התורה,⁶ וא"כ מה לי משחק בקובייה עם יהודי או עם גוי, אם החשש הוא משום גזל? וכבר תמהו רבים על כך.⁷ והגר"א הקשה קושיה זו, ותירץ שכיוון שהגוי נתן מדעתו, אין זה גזל. וצריכים לומר שרצון המתחרים די בו כדי לסלק דין גזל מדאורייתא, אבל כיוון שהדבר ב'שחוק והתל' ועל חינם, חכמים גזרו שיש לחשוש לגזל מדרבנן. וביהודי - גזרו, בגוי - לא גזרו. והשאלה היא אם דבר זה קשור לפגם 'אסמכתא', ואם הוא קשור במחלוקת אם 'אסמכתא לא קניא' מדאורייתא או מדרבנן. ואומנם הרמב"ם (הל' מכירה פכ"א ה"ג) כתב:

אבל האומר לחברו, כל מה שיש בבית הזה אני מוכר לך בכך וכך, כל מה שיש בתבה הזאת או בשק הזה אני מוכר לך בכך וכך, ורצה הלוקח ומשך, אין כאן קנין כלל. שלא סמכה דעת הלוקח, שהרי אינו יודע מה יש בו, אם תבן או זהב. ואין זה אלא כמשחק בקוביה. וכן כל כיוצא בזה.

ודבריו הועתקו להלכה ב'שלחן ערוך'.⁸ והסמ"ע⁹ כתב שזוהי שיטתו של הרמב"ם, שסובר שהמשחק בקובייה פסול משום שהכסף לא נקנה בשל פגם ה'אסמכתא', לעומת הרמ"א, המחזיק בדעה שאין 'אסמכתא' במשחק בקובייה, כפי שכתב ב'שלחן ערוך'.¹⁰ ואולם בדין זה, שהמוכר יודע מה יש בבית והקונה אינו יודע, הרמ"א מסכים לדין של הרמב"ם שלא חל קניין, אבל לא מטעמו של הרמב"ם. גם הט"ז¹¹ סבור שהפסול הוא מהטעם שזה נגוע בפגם ה'אסמכתא'. והש"ך¹² כתב שהסמ"ע סותר עצמו, ממה שכתב במקום

6. רמב"ם, הל' גזילה ואבידה פ"א ה"ב.
7. עיין כס"מ, והגר"מ לרמב"ם שם.
8. שו"ע, חו"מ סי' רט סעי' ב.
9. סמ"ע, חו"מ סי' רט ס"ק ב.
10. רמ"א, חו"מ סי' רז סעי' יג.
11. ט"ז, לשו"ע שם.
12. ש"ך, לשו"ע שם ס"ק יח.

אחר¹³ שהחשש גזל במשחק בקובייה אינו משום שהרמב"ם סובר שלא חל הקניין כלל בגלל 'אסמכתא', והכסף גזל גמור, אלא אף שקונה את הכסף, מכל מקום כיוון שהמקנה לא הקנה אותו אלא דרך שחוק והיתול, חששו מדרבנן לגזל. וכן כתב הסמ"ע¹⁴ שהמשחק בקובייה גזלו מדרבנן. לדעתו ה'שלחן ערוך' והרמב"ם לא פסקו כרמי בר חמא שהמשחק בקובייה הוא 'אסמכתא', והגזל הוא מדאורייתא, אלא כרב ששת, שחששו לגזל מדרבנן, כי הוא מקנה דרך שחוק והיתול. הוא גם כותב שהחולקים על הרמב"ם סוברים שטעם פסול משחק בקובייה הוא כי אינו עוסק ביישובו של עולם ואינו יודע כמה קשה הרווחת המעות על בני אדם - ולכן קל הוא בעיניו להעיד עדות שקר. הש"ך הכריע שעיקר הטעם כדברי הסמ"ע שהסביר את שיטת הרמב"ם, בפסול משחק בקובייה להעיד, שאינו משום 'אסמכתא'. ואומנם דעת שו"ת 'חוות יאיר'¹⁵ אינה כדעת הסמ"ע, וייתכן שיש בכך 'אסמכתא'. ובספר 'קצות החושן'¹⁶ כתב שיש מחלוקת אם 'אסמכתא' קונה מן התורה, וכדין ערב, או שאינה קונה מן התורה. ולכן נראים הדברים גם אם הרמב"ם הוא בדעה ש'אסמכתא אינה קונה מן התורה', בעניין משחק בקובייה הוא יודה שאסמכתא אינה קונה רק מדרבנן, ולכן הגזל הוא רק מדרבנן, והעובר על איסור דרבנן נפסל לעדות רק אחרי התראה, כמבואר ברמב"ם (הל' עדות פי"ב ה"א):

וכן המשחק בקובייה תמיד, או מי שנעשה מוכס או גבאי שמוסיף לעצמו, צריכין העדים להודיעו שהעושה דבר זה פסול לעדות. שרוב העם אינן יודעים דברים אלו. וכן כל כיוצא בזה.

וכן נפסקה ההלכה ב'שלחן ערוך'.¹⁷

ולפי זה אם המהמר בקזינו לא ידע שהמשחק בקובייה פסול לעדות, ולא הותרה על כך, לא נפסל לעדות, ולא נפסלו הקידושין, ולא נפסל שטר הכתובה. על אחת כמה וכמה אם מדובר באדם שעבד לפרנסתו, אלא שמדי פעם שיחק במשחקי מזל, הוא אינו פסול. מאידך גיסא לעניין חזרתו בתשובה בוודאי צריך לחזור בתשובה, שהרי כבר ראינו שיש אומרים שהמשחקים במשחקי מזל קרובים להיות שקרנים, ובכלל שהם מתרגלים לעזוב העיסוק בתורה וביישובו של העולם, ולהתעסק בהבלי עולם. לכן אין ספק שהוא צריך לחזור בתשובה. וכבר ראינו, שהמשחק בקובייה צריך לשבר כלי המשחק שלו, ולא ישחק אפילו בחינם, כדי שנכשירו לעדות.¹⁸

13. סמ"ע, לשו"ע חו"מ, לד, ס"ק מ.

14. סמ"ע, לשו"ע, חו"מ, סי' שע ס"ק ג.

15. שו"ת חוות יאיר, סי' קסג.

16. קצות החושן, חו"מ סי' רז ס"ק א.

17. שו"ע, חו"מ סי' לד סעי' כד.

18. רמב"ם, הל' עדות פי"ב ה"ו; שו"ע, חו"מ סי' לד סעי' ל; וכתב נתיבות המשפט, ס"ק לו: 'שלא יעשו אפילו בחנם, נראה אפילו לדעת הרא"ש שאין הטעם משום אבק גזל, רק משום ביטול יישובו של עולם הוא, מ"מ העוסק בקובייה יש בו משום גירוי יצה"ר. משא"כ בחנם אין שום שחוק כלל'.

ואולם הגאון הרב עובדיה יוסף, בשו"ת 'ביע אומר'¹⁹ דן באריכות אם מותר להשתתף בהגרלת מפעל הפיס, ואסר זאת על הספרדים ועדות המזרח, ולדעתו גם הרמב"ם וגם ה'שלחן ערוך' סבורים שמשחק בקובייה הוא בבחינת 'אסמכתא דלא קניא', ואע"פ שיש לו אומנות אחרת. אלא שלא די לפסול אותו לעדות בגין טעם זה, כי הוא מורה היתר לעצמו, שחברו נתן הכסף בהסכמה. ולכן הפסול שלו הוא כרב ששת, והוא משום שאינו עוסק ביישובו של עולם. לפי זה לכאורה ניתן לחלק בין חזרה בתשובה לעניין גזל ובין חזרה בתשובה לעניין עדות: לעניין עדות צריך שישבר כלי המשחק, ולא ישחק אפילו בחינם, ואם עשה כן, כשר הוא לעדות. לעומת זאת לעניין גזל, נראה שאם הוא זוכר עם מי הוא שיחק וממי הוא הרוויח, וכמה הרוויח, כיוון שאותו רווח הוא גזל מדרבנן, הוא צריך להשיב אותו רווח למפסיד. ועדיין צ"ע.

סיכום

- א. בנסיבות של המקרה דנן אין לפסול את הקידושין.
- ב. בכל מקרה צריך המהמר לחזור בתשובה גמורה ולקבל עליו שלא ישחק בהימורים כלל, ואפילו בחינם.
- ג. אפשר שהוא חייב להחזיר הכספים שהרוויח בהימורים למפסידים.

19. 'ביע אומר, ח"ז חו"מ סי' ו.